

Проців О.Р.

Економіка рибальства у Галичині кінця XIX – початку XX століття

Наприкінці XIX – початку XX ст. у Галичині, яка на той час була під протекторатом Австро-Угорської імперії, існувало 490 рибальських ревірів. Вони проходили по річках і їхня загальна протяжність становила 8136 км. Імпорт рибної продукції у три рази перевищував експорт і становив у 1896 році по Австро-Угорській імперії 8428241 злотих. Найменш ефективно велось рибальське господарство у Східній частині Галичини.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, Галичина, риба, економіка.

Экономика рыболовства в Галичине конца XIX – начала XX века

В конце XIX – начале XX века в Галичине, которая в то время являлась протекторатом Австро-Венгерской империи, существовало 490 рыбацких хозяйств. Они тянулись по рекам, их общая протяжность составляла 8136 км. Импорт рыбной продукции превышал экспорт в три раза и составлял в 1896 году по всей Австро-Венгерской империи 8428241 злотый. Малоэффективно велось рыбное хозяйство в Восточной части Галичины.

Ключевые слова: Австро-Венгерская империя, Галичина, рыба, экономика.

Economics of fishery in Galicia at the end of XIXth - early XXth century

In the late nineteenth – early twentieth century in Galicia which was under the protectorate of Austro-Hungarian Empire at that time, there were 490 fishing revirs. They passed along the rivers and their total length was 8136 kilometers. Import of fishery products exceed export in three times, and it was 8.428.241 zloty in Austro-Hungarian Empire in 1896. Fishing farm was conducted the least efficiently in the eastern part of Galicia.

Keywords: Austro-Hungarian Empire, Galicia, fish, economics.

Рибальство в Україні було відоме віддавна. Це підтверджують археологічні знахідки — глиняні та кам'яні грузила для риболовних сітей, різноманітні гачки тощо, які належали до черняхівської культури (II—V ст.) та наступних епох (VI—IX ст.). Поширенню рибальства сприяла велика кількість рік та інших водоймищ, а також прадавня традиція використання риби у харчуванні. Воно було переважно додатковим заняттям. Найбільше рибальством в Україні займалось населення пониззя Дніпра, Південного Бугу, Дністра, Пруту, Прип'яті, Десни, узбережжя Чорного й Азовського морів. На Гуцульщині також активно розвивалась риболовля. Цьому сприяла наявність великої кількості рік. Найбільше таких рибалок - гуцулів було на Косівщині, Надвірнянщині. Селяни - рибалки платили податок у розмірі 672 пструги або сплачували грішми 5 злотих [1].

За часів правління Австрійської монархії між гуцулими і владою заключалися договори, в яких між іншим зазначалося, що за полювання у панських лісах та рибальство у ріках, що протікали через панські ліси, платити дичиною та рибою [2].

Реформа 1848 року та відповідні законодавчі акти остаточно закріпили приватну власність на землю, в тому числі і лісову. Однак ніякі заборони і кари не могли змінити ставлення гуцулів до панських і державних лісів, самовільне користування якими вважалось цілком природною і допустимою річчю. Загальнопоширеним, масовим явищем були лісові поруби, випасання худоби, полювання. Для гуцулів правомірним джерелом набуття власності вважалось присвоєння природних багатств громадського користування: дичини, риби, дикоростучих плодів[3].

Рибальство на Гуцульщині орендували заможні люди із - за меж Галичини. Так, наприкінці XIX – початку XX століття у Карпатах у районі Ворохти, Делятина, Поляниці князь Ян Ліхтенштейн, який на той час вважався одним із найбільших австрійських багатців, орендував на термін 20

років право риболовлі та полювання на площі десятків тисяч моргів. Річна сума орендної плати станола 48 000 крон [4].

До початку промислової експлуатації лісів у Карпатах місцеві гуцули використовували рибу лише для власних потреб. Але з початком промислової експлуатації лісів у Карпатах та побудовою і організацією залізничного сполучення з горами ціни на форель піднеслись у десять разів. Негативний вплив на торгівлю рибою мала жидівська монополія.

Відомо що із східньої частини Карпат у 1895 році експортовано 4170 кг маринованих форелей, головним чином з таких повітів: Долина - 3190 кг. Надвірна - 510 кг. Через те, що не було підприємств, які б займались торгівлею рибою, то нею займались жиди. Ціни на рибу суттєво відрізнялись у кожному повіті [5].

Загальна вартість експортованої рибної продукції з Австро-Угорщини разом з риб'ячим жиром у 1896 році становила 2734635 злотих, а імпортованої до монархії становила 8428241 злотий. Різниця між експортованою і імпортованою рибою у 1896 році по Австро-Угорській імперії становив 5693606 злотих.

Площа водного дзеркала у Галичині становила 229565 моргів, загальний приріст риби становив 3194830 кг загальною вартістю 159741 злотих. У порівнянні з попередніми роками (тобто з 1883 роком) чисельність вилову риби зменшилась (на півмільона кілограм), головним чином через зменшення її чисельності у ріках та потоках. Були й свої особливості споживання риби у Галичині, а саме: найбільше риби споживали жиди, так як від них це вимагала їхня віра. Жодне жидівське свято не обходилося без риби. У свою чергу велике споживання жидами риби стимулювало розвиток рибного браконьєрства. Також були особливості споживання риби у людей християнської віри, а саме різко збільшувалось споживання риби під час Великого та Різдяного постів. В основному заможні верстви населення споживали мало риби, а такі соціальні верстви, як селяни в основному споживали дрібні риби або такі, які користувались малим попитом.

В період з 1890 по 1895 рік на одну людину на рік споживання риби у таких найбільших містах Галичини як Краків становила 5,5 кг, а у Львові 4,5 кг. Вищий рівень споживання риби у Кракові пояснюється тим, що біля Кракова протікає ріка Вісла, що є доброю транспортною артерією для привозу морської риби.

У 1896 році у Кракові було спожито 507060 кг риби. Найбільше риби було спожито благородних (шляхетних) видів риби у грудні, а саме: 39.246 кг, менше споживалось у січні - 17 тонн, та лютому 16 тонн. Найменше споживання риби було у червні - 7287 кг Зовсім інша динаміка споживання була із звичайною рибою, де максимум припадав на лютий - 53100 кг та грудень - 4829 кг, а мінімум споживання припадав на серпень місяць.

За період з 1891 по 1895 роки Львів щороку в середньому споживав за рік 605900 кг риби, Краків з 1890 по 1895 рік споживав за рік 426230 кг, Броди у 1893 році спожили 65000 кг риби, Ярослав 50000 кг, Тернопіль 35000 кг, Станіславів 26000 кг, м. Стрий 8000 кг, Самбір 6000 кг.

Головним транспортом, яким вивозилась риба з Галичини були залізниця та гужовий транспорт. Поштою було перевезено у 1895 році 40061 кг риби, причому, 25985 кг – в межах Австро-Угорщини і лише 9846 кг - за межі монархії. У 1895 році ввезено у Галичину за допомогою пошти 62554 кг, в тому числі 54742 кг із за меж Австро-Угорської імперії [6].

До Австро-Угорської монархії найбільшу частину річкової свіжої риби у 1896 році імпортували з таких країн як Росія (на суму 988,725 злотих), Румунія (383,175 злотих), Німеччина (277.865 злотих), Італія (174.450 злотих). А найбільша частина морської риби до Австро-Угорщини імпортувалась у 1896 році з Німеччини на суму 913.560 злотих та Італії на суму 358, 740 злотих. Докладніше подається в таблиці 1 та 2

Таблиця 1

Імпорт риби до Австро-Угорської імперії у 1894-1896 роках.

Рік	Річкової свіжої риби		Морської свіжої риби	
	Охолодженої	Неохолодженої	Охолодженої	Неохолодженої

	Вартість у злотах		Вартість в злотах	
1894	251.880	877.220	5.544	1.261.100
1895	4.920	1.505.860	0	1.141.779
1896	13.380	1.863.070	0	1.289.490

Таблиця 2

Імпорт риби до Австро-Угорської імперії у 1894-1896 роках по видах.

Рік	Копчений, або солений оселедець	Інші види копчений риби (тарань)	Інші види риби соленої, копченої, або сушеної	Маринована риба в олії	Ікра і сурогат ікри	Риб'ячі консерви	Риб'ячий жир
	Вартість привозу у злотах						
1894	1,773,797	362,736	1,947,900	125,885	398,565	540	1,101,303
1895	1,581,215	420,986	1,752,200	150,160	424,250	180	1,141,499
1896	1,355,210	33,336	1,918,655	132,900	454,600	900	1,059,700

Найбільше оселедця привозить Англія, Німеччина, Норвегія, Швеція і Голландія, тарань - Норвегія, Німеччина, Нідерланди та Італія, інші риби - Англія, Норвегія, Росія, Румунія, Німеччина. Найбільшим експортером ікри була Росія. У 1896 році її було експортовано на суму 341.000 злотих. Рибні консерви доставляли з Португалії, Франції і Бразилії. Риб'ячий жир в основному привозиться з Норвегії, Данії, Англії, Японії, Німеччини і Іспанії.

Вартість експортованої з Австро-Угорщини рибної продукції представлено в таблиці №3.

Таблиця №3

Рік	Свіжа риба морська	Свіжа риба річкова	Оселедець копчені, або солений	Інші види риби соленої, копчена, або сушеної	Маринована риба в олії у (бочках)	Ікра і сурогат ікри	Рибні консерви
	Вартість вивозу у злотах						

1894	203.585	1.559.625	1.271	674.110	8.250	10.387	7.120
1895	220.160	1.987.515	1.802	587.405	14.820	15.460	3.760
1896	185.120	1.915.705	949	580.255	12.840	14.246	1.920

Як видно із цієї таблиці, дуже мало вивозилось оселедців, маринадів, ікри і риб'ячого жиру. В той же час велику частину експорту займала свіжа риба (річкова). Головними місцями експорту була Італія, куди найбільше постачалась морська свіжа риба. Річкову рибу найбільше експортувались до Німеччини, де у 1896 році її було реалізовано на суму 1763680 злотих. Солена, сушена і копчена риби експортувалась у Грецію (у 1896 році на 257075 злотих) і в Італію - на 255,385 злотих. Мариновану рибу переважно експортували у Румунію, Болгарію, Терцію, Єгипет. Ікру переважно експортували до Сербії, Англії і Туреччини, консерви з риб - до Румунії, Німеччини і Болгарії [7].

Незначну, і на даний час зовсім призабуту частину у рибному промислі становили раки та слимаки. Так, експорт раків та слимаків з Австро-Угорщини був скерований у 1896 році головним чином до Німеччини (на 265650 злотих), Італії (15500 зл.), Швейцарії (11800 зл.), Румунії (8000зл.), Франції (1000зл.), Росії (400зл.).

У торгівлі раками було два види раків, а саме: річкові та ставкові. Річкові раки переважно знаходились у гірських потічках по цілій Західній частині Галичини аж до міста Перемишль, а у Східній частині - на правій притоці річки Дністер і по водозбору річки Прут. Значна частина цих раків була в Калуському, Коломийському і Снятинському повітах.

Ставковий рак перебував на північно - східній і східній частині Галичини. Багато їх було у диких ставках біля річки Збруч, м. Ходорів, Добровлян та на річках, які впадають в ріку Буг. Детальніше експорт раків та слимаків подається в таблиці № 4.

Таблиця №4

Експорт раків та слимаків по Австро-Угорській імперії

Рік	Вартість вивезення раків	Вартість раків, за які	Вартість раків, за
-----	--------------------------	------------------------	--------------------

	та слимаків	сплачено мито	які не сплачено мито
	(у злотих)	(у злотих)	(у злотих)
1892	179700	86490	12645
1893	134820	61440	9810
1894	277095	924	118585
1895	299090	85	107450
1896	383350		153610

Ставковий рак в порівнянні з кам'яним є меншим цінним торговим продуктом. Останній є більш м'ясистим, його м'ясо є твердіше і смачніше. Галичина в Європі славилась великою кількістю раків, але, як відзначав С.Павлік, торгівля раками почала процвітати в Галичині лише в останніх роках.

Найвищу позицію у розведенні раків в Європі займали Баварія, Саксонія, Бельгія, а в Австро-Угорській імперії Чехія і Крайна. Вартість раків була досить високою, тому їх споживали в основному у містах: це - Берлін, Дрезден, Монако, Відень, Будапешт, Прага. Галичина експортувала мало раків у зв'язку з тим, що не мала таких промислових господарств по їх розведенню, які були в інших країнах [8].

Як зазналось у журналі «Наука і життя», який виходив у Львові, що економічне значення риболовства є на вищому рівні ніж мисливство, так як перебування риби у воді не пов'язане із шкодою, яку завдають мисливські тварини сільськогосподарським угіддям. На думку автора, догляд за рибами, як правило, нічого не коштує, і тому має високу окупність. Хоча були випадки, коли в основному нафтопереробні заводи та вугільні шахти забруднювали воду, від чого гинула риба. В Галичині не має великих ставів, тому риболовство не претендує в економіці краю на велике значення. У 1900 році риболовством у Галичині займалось 209 осіб. У 1904 році нараховувалось 490 рибальських ревірів, які проходили по річках, і їх загальна протяжність становила 8136 км.

Найвідповідальніші орендарі були професійналі рибалки, для яких резервувались великі ревіри, довжина яких в середньому складала 20 км. Багато ревірів орендувались на суму від 10 до 600 крон. Звичайно оренда рибачького ревіру складала менше 100 крон. У 1904 році орендувалось 373 ревіри за річну суму оренди біля 37 тис. крон, а інші ревіри не мали орендарів.

Відповідно до статистичної звітності 1904 року в одній третій частині галицьких ревірів річний вилов риби складав 110000 кг риби вартістю 58000 крон. Хоча за твердженням фахівці, реальна сума була занижена у 2-3 рази, так як власники ревірів занижували цю суму, боячись підвищення орендної ставки при оренді рибачьких ревірів. З цього виходить, що у Галичині вартість вилову річкової риби становила 360.000 крон. Найдорожча вартість оренди була на ріці Вісла, яка по деяких ревірах сягала до 2.500 крон.

Набагато більше економічне значення мало рибне господарство, яке велось на приватних ставках і взагалі не врегульовувались рибачьким законом. Ставкових рибачьких господарств у 1904 році було 430, які склались з 1581 ставків, що мали взагальному площу водного зеркала 13.200 га. Найбільша площа ставків була на території Східної частини Галичини у таких повітах: Городок (1.726 га) і Броди (1.712) га. На території восьми повітів Східної Галичини площа ставків складала від 300 до 800 га, а саме: в таких господарствах, як Біберка, Бережани, Гусятин, Яворів, Підгайці, Рогатин, Рудки, і Тернопіль. Східна частина Галичини, порівнюючи із Західною, мала більшу поверхню ставів, але ефективність господарювання була на нижчому рівні. Лише у 155 господарствах Галичини ефективно велось рибне господарство, що становило 35% поверхні ставків, тоді як на примітивному рівні воно велось у 342 господарствах площею 65%. Ведення примітивного рибальського господарства заключалось в тому, що раз на три роки спускався став до однієї третьої води і рибу виловлювалось сіткою на протязі декількох тижнів. Часто цю роботу власник ставу доручав жидам - торговцям, які платили 30 корон за один гектар водного дзеркала, хоча при

цьому вони заробляли в 3-4 рази більше, продавши виловлену у ставку рибу. У Східній Галичині найбільше рибацьке господарство знаходилося у Любені Великому, площа якого складала 345 га, а найбільш передове у Любелі біля Жовкви. Гордістю рибного господарства Галичини вважався королівський карп, вага якого коливалась від 1 до 1,5 кг, а один кілограм риби коштував 2-2,40 крони. Всього у Галичині було 11 господарств, які займалися розведенням малька.

На стан рибальських справ впливало крайове рибацьке товариство у місті Кракові, засновником якого був професор зоології А. Новіцкий, і залишався його головою до 1890 року. З 1890 року керівником товариства став Ф. Вілкош, який започаткував видавництво журналу «Рибацький огляд» («Okolnik rybacki»), який виходив з періодичністю 5-10 номерів на рік. Основним завданням товариства був контроль за виконанням рибальського закону та зариблення річок. Щороку для зариблення товариство виділяло 2-3 тис крон. У 1906 році товариство нараховувало 470 членів. На своє утримання товариство отримувало незначну субвенцію, яку їм виділяло міністерство сільського господарства та керівництво намісництва.

Підготовка фахівців у галузі рибальства здійснювалась у Галичині у Краківському університеті та сільськогосподарській академії в Дублянах [9].

Із цивілізаційним розвитком суспільства Галичини рибальство на початку ХХ століття набирає рис відпочинку. Так в 1896 році в лоні Краківського рибацького товариства організовується «Краківський рибацький клуб», який ставив собі за ціль розповсюдження серед польської інтелігенції любові до «вудкарського спорту», який мав у Німеччині та Англії широке коло пошанувачів. «Краківський рибацький клуб» проіснував у Краківському рибацькому товаристві до 1907 року. Галицьке намісництво зареєструвало статут «Товариства любителів риболовлі в Кракові», яке зібрало всіх шанувальників спортивного рибальства. Відомо що серед палких прихильників рибної ловлі був Іван Франко, який жваво

цікавився економікою рибальства, лобіював зміни в рибальській закон з метою відстоювання інтересів селян. Його мрією було мати власний ставок із рибою, однак ця мрія не була зреалізованою [10].

Висновок

Стан рибного господарства у Західній частині Галичини на зламі ХІХ - ХХ століть був краще організованим ніж у Східній частині. Для промислового вилову риби використовувались ріки, хоча на даний час їх не використовують для промислового вилову. Крім вилову риби господарське значення мав і вилов раків та слимаків, які в основному експортувались. Велике значення для економіки Галичини мав експорт риби, тоді як на даний час експорт риби з Івано-Франківської області не проводиться. Чисельність осіб, які займаються розведенням та вилову риби збільшилась. На території Івано-Франківської області є 10 рибних господарств, у яких зайнято біля 100 осіб, тоді як в цілій Галичині у 1900 році професійно рибальством займалось 209 осіб.

Актуальність даної теми полягає у економічному аналізі рибальства у Галичині, що дасть змогу приймати органам публічної влади рішення, на основі яких буде ефективніше розвиватись рибальство.

Використані джерела

1. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини. – т. 3. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – с. 186
2. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Тисячолітній літопис Гуцульщини. – т. 3. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – с. 191
3. Гуцульщина: історико – етнографічне дослідження . – Київ: Наукова думка, 1987р. – с.232-233
4. Mniszek A. Dworzec myśliwski księcia Jana Liechtensteina w Tatarowie i jego łowiectwo we wschodnim Beskiedzie//Łowiec – 1906. – № 11. – s.134-135.

5. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi //Łowiec – 1899. – №3. – s.28-30.
6. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi //Łowiec – 1899. – №2. – s.13-16.
7. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi //Łowiec – 1899. – №2. – s.13-16.
8. Pawlik S. Handel zwierzyną, rybami i rakami w Galicyi //Łowiec – 1899. – №5. – s.52-54
9. Wiedza i życie. Serya IV. – Tom VII. – Lwów-Warszawa: Wydawnictwo związku naukowo-literackiego we Lwowie, 1910. – s. 43-55.
10. Лицур М.З., Лицур Н.М. Рибальство як форма організації дозвілля української міської інтелегенції Галичини на рубежі XIX – XX століття (на прикладі І. Франка)//Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вип. 15 – Івано-Франківськ, 2009. – с. 116-117